

LOS CRISTIANOS VÄXER FRAM

Allt sedan den spanska erövringen avslutades 1496 har Los Cristianos varit den viktigaste hamnen på Södra Teneriffa. Hamnen besöktes av sjömän, handelsmän, fiskare, boskapsskötare och andra och besöken varade från några timmar till dagar. De bodde i Adeje, Valle San Lorenzo, Arona och Vilaflor som var de enda större byarna i den här delen av Teneriffa fram till slutet av 1800-talet. Att det inte fanns några fast boende i Los Cristianos på den tiden berodde i huvudsak på hotet från de pirater som härjade i vattnen utanför ön. Det var muslimska, engelska, franska och holländska pirater som härjade och hotade från 1500-talet och fram till början av 1800-talet.

Södra Teneriffa var så glest befolkat och fattigt att det inte fanns resurser att bygga några försvarsanläggningar, till skillnad från den norra delen där de ekonomiska förutsättningarna fanns i form av mycket välbärgade invånare i Santa Cruz, Puerto de la Cruz och Garachico. Den enda militära byggnad som fanns, och som finns kvar än idag, var Casa-Fuerte i Adeje, ett fort byggt 1555 av en privatperson för att skydda hans lantegendom. Enligt skrifter användes fortets kanoner en gång under 1746 för att försvara Los Cristianos hamn mot en engelsk raid. Under andra världskriget befästes Chayofita-berget i Los Cristianos med luftvärnspjäser. Kulsprutenästen uppfördes i båda ändarna av hamnen, dels vid nuvarande restaurang Bahia och dels alldeles intill den ”gamla” hamnpiren, som ligger på den södra delen av stranden.

Någon gång i början av 1860-talet byggdes de första husen på stranden i Los Cristianos. Ett sådant hus finns fortfarande kvar vid strandpromenaden och det tillhör Doña Amparo och hennes familj.

Doña Amparos bostad. Bild: Lennart Modén

Omkring 1890 hade antalet hus vuxit till ett trettiotal. Samtidigt började man gräva ut grottor i Chayofita-berget där de fattigaste bodde, bland dem många ogifta mödrar. Detta fortsatte in på 1960-talet. Då hade grottorna ofta vitkalkade väggar och var sparsamt möblerade. Maten lagades på fotogenkök eller med gasol.

1904 hade Los Cristianos 75 invånare och 1919 var det 223. Därefter har utvecklingen varit:

1945	1970	1980	1990	2000
815	2500	4000	22000	27000

En av de viktigaste industrierna på södra Teneriffa var träindustrin. I första hand hämtades virket från barrskogarna runt Vilaflor de Chasna. Chasna är ett uttryck från Guanchernas tid och som omfattar ett större område i vilket byn Vilaflor ingår. I början av 1900-talet startades också ett destilleri med olika frukter som råvara. Efter en häftig brand som förstörde en avsevärd del

av fabriken, såldes den till en skogsexpert som ägde "Fabrica resinera de Tenerife". Han fokuserade på att kommersialisera harts och kåda. Omkring 1909 hade en liten kajanläggning anlagts nära fabriken i Los Cristianosbukten mitt emot den nuvarande hamnpiren. På 1910-talet var mer än 300 arbetare anställda i fabriken och råvaran hämtades också från Vilaflor.

Via hamnen utskleppades också jordbruksprodukter, i första hand potatis som odlades i närområdet. Men det förekom då även odling av vete och korn, som också fanns med bland de produkter som hanterades i den lilla hamnen. En speciell produkt var koschenill. Det är ett färgämne som utvinns ur en sköldlusart som finns på vissa kaktussorter och som används bl. a i läppstift.

I området runt hamnen bröts sten som hade goda egenskaper som husbyggnadsmaterial. Dessa produkter skeppades även till de andra Kanarieöarna. Det fanns också stenbrott i Guaza-berget och i det område där nu "Centro Comercial Eden" ligger. Till det spanska fastlandet exporterades bl a tuffsten, som är en porös vulkanisk bergart. Den blandades med lera och cement för tillverkning av klinker. En annan industrinäring var framställning av kalk. Kalkstenen bröts i El Camisónområdet nära strandkanten med hjälp av dynamit och fraktades till de närbelägna kalkugnarna med hjälp av åsnor och kameler. 20 kalkugnar var här i drift ända in på 1950-talet. Det mesta av kalken som användes på Teneriffa kom härifrån och transporterades med mindre fartyg till olika delar av ön.

I El Camisónområdet utvanns också salt från saliner (saltdammar). Redan 1718 nämns dessa saliner i en inventering av området väster om Adeje och 1779 anges flera lägen i en rapport skriven av militärchefen för Kanarieöarna. Salinerna vid El Camisón fungerade ända till 1985, då de förstördes. Samtidigt protesterade ekologer starkt mot den kraftiga utbyggnaden av hotell som då ägde rum. På platsen för dessa saliner byggdes sedan komplexet "Parque Santiago IV".

År 1934 hade hamnkapaciteten utökats genom att vattendjupet ökades till 2 meter och senare förlängdes kajen för att ge plats till fler fiskebåtar. I början av 1972 påbörjades arbetet med en ny och väsentligt större hamnanläggning där nuvarande hamn är belägen. Som skydd mot vågorna byggdes en hög mur och innanför den en lång kaj med plats för fiskebåtar och större högsjöbåtar. Den stora piren som också rymde förvaltningsbyggnader för hamnverksamheten och fiskenäringen var färdig 1975, men redan 1974 inleddes dagliga turer mellan Los Cristianos och La Gomera . Innan dess hade en liten båt fraktat arbetare från La Gomera till de stora bananplantagerna i Fanabé, norr om Playa de Las Americas. Dessa plantager drevs som kooperativ. Kontakterna med inlandet hade 1910 resulterat i en väg som förband Los Cristianos med Arona och 1946 hade huvudvägen från norr nått Los Cristianos, men inte förrän 1971 anslöts Los Cristianos till "autopista", motorvägen från Santa Cruz. Därmed ökade resandet och turistströmmen blev allt starkare.

En mycket kraftig storm med "Tsunami-vågor" den 17 januari 1979 ramponerade hela kajanläggningen med mur och byggnader som bara "bläste i vattnet". Sedan tog det sex år innan nuvarande hamnanläggning stod färdig 1985, där hänsyn togs till det alltmer ökande behovet av såväl gods- som persontransporter till de närliggande öarna.

Linjetrafik med större fartyg hade förekommit sedan slutet av 1800-talet, i mycket begränsad omfattning. 1895 startade "The Navigation Company of Tenerife" trafik med ångfartyg, vilken dock upphörde 1906. Därefter uppehölls trafiken med det statliga rederiet "Trasmediterránea" och syftet var uteslutande att forsla post och gods mellan de olika öarna samt vid sjukdom utföra persontransporter. Fartygen anlöpte Los Cristianos en eller två gånger i veckan. Mera om sjötrafiken i kapitlet "Hamnens många ansikten".

Torkan i området runt Los Cristianos hade inneburit svårigheter att föda upp boskap eller odla jordbruksprodukter. År 1914 byggdes en vattenledning från Vilaflor ner till Guazaberget av en markägare. Det innebar en ekonomisk expansion av området. Speciellt odlades bananer, meloner, ärtor och tomater. På Guazaberget finns fortfarande rester kvar av de terrasser som byggdes för att utnyttja terrängen på bästa sätt. Även rester av järnledningar finns kvar liksom de gjutna öppna kanaler som förde ut vattnet på terrasserna.

Tomatexporten från området växte i omfattning, men avtog senare då bananodlingen krävde mer vatten. År 1955 arbetade huvuddelen av invånarna i Los Cristianos med bananodling hos tre markägare som ägde all odlingsmark (Miguel Bello Rodriguez, Antonio Dominguez Alfonso och Juan Bethencourt Herrera). Deras gårdar, eller "fincas" som de kallas på Teneriffa, styckades sedan och gav plats för alla stora hotell och "edificios", flerbostadshus, där lägenheterna mer och mer kom att hyras ut till turister för längre eller kortare tid. Denna utbyggnad startade i mitten av 1960-talet.

Den kraftiga utvecklingen av tomat- och bananodlingen hade också lockat till sig mera spektakulära projekt. På den flacka udde som sticker ut väster om Las Vistasstranden ville man anlägga en flygplats. Det var omkring 1927, men projektet skrinlades. År 1933 landade dock en fransk privatflygare just i det området.

Mellan 1905 och 1925 öppnades ett antal affärer i Los Cristianos, ett bageri och en Gofio kvarn, som brann ner på 60-talet. Det var först omkring 1950 som man fick tillgång till drickbart vatten från brunnar. Tidigare fick man hämta vatten från en damm, Amara, i Chayofa, några kilometer nordost om Los Cristianos. Kläder tvättades i de vattengölar som bildades i ravinen vid "Edificio Achacay" när det regnade. En mycket speciell och lyxig villa

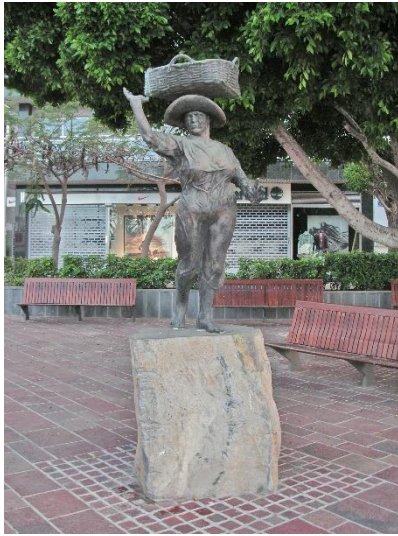
byggdes på 1930-talet av en engelsman, Arthur John Hawess Elverson. Den ligger på en höjd över La Vistastranden strax intill nerfarten till färjorna.

Den första offentliga skolan startade 1930 med skilda klasser för flickor och pojkar. Skolan fick snabbt dåligt rykte eftersom man bara undervisade i religionskunskap och spansk historia. Så småningom byggdes det en ny skola, som var belägen strax intill bensinstationen på Calle General Franco. Skolgången var inte obligatorisk, men myndigheterna ville att barnen skulle gå i skolan, varför "Guardia Civil" var på plats för att kontrollera hur många som inte följde myndigheternas uppmaning. Föräldrarna till de barn som inte infann sig straffades med böter. Föräldrarna ville hellre att deras barn skulle arbeta och bidra till familjens försörjning. Teneriffa fick obligatorisk skolgång år 1970, men några höll sig undan och fick jobb istället, varför det bland äldre idag fortfarande finns de som inte är läs- eller skrivkunniga. Långt in på 70-talet förekom det att postpersonalen läste högt ur breven som kom och skrev svar åt mottagarna. På bankerna kunde man kvittera med pekfingret doppat i svärta. Under sommaren kunde det hända att de infödda badade, men då alltid med kläderna på. Polisen tog badgäster som hade för lite kläder på sig. På 1950-talet fanns det en telefon i byn. Den som disponerade telefonen måste också fungera som skickebud.

Några händelser som är värda att lyfta fram är bl a byggandet av den biograf som uppfördes och som kom att bli en mötesplats för invånare och svenskar. Baren El Cine, i gränden bakom restaurang Bahia, är en påminnelse om den biograf, Cine Marino, som låg i denna byggnad. För att kunna driva biografen krävdes elektricitet och därför anskaffades små bränsle drivna kraftverk med dieselmotorer vars produktion också användes i de affärer som öppnades och till belysning i husen runt omkring. Allteftersom verksamheten växte ökade behovet av el dygnet runt, till exempel för att klara den glasstillverkning som blev en av nymodigheterna i byn. Efterhand infördes också gatubelysning som långsamt byggdes ut från centrum. Så sent som 1964 fanns det ännu ej elektricitet i husen närmast torget. Bagaren i Los Cristianos bakade det bröd som byborna behövde eftersom det inte fanns någon annan bakugn i byn. När han hade tagit ut det nygräddade brödet ur ugnen på morgonen, fick husmödrarna sätta in sina sockerkakor eller annat kaffebröd i ugnen och på det sättet utnyttja eftervärmen. Fiskaffärer fanns det naturligtvis, men ingen charkuteriaffär. Kött var man tvungen att köpa från Santa Cruz eller från någon boskapsägare i byn eller dess närhet. Det förekom att man köpte spädgrisar, som man höll i grottor i berget ovanför Vintersol. Där lät man föda upp dem och slaktade dem eller sålde till uppköpare. Eftersom kylskåp var mycket ovanligt, var det svårt att bevara maten i hemmet och därför kunde man inte slakta förrän hela djuret var "tingat".

Många av männen i Los Cristianos var fiskare. De gav sig ut till fångstplatserna vid 2-3-tiden på natten och när de kom tillbaka till hamnen på morgonen med sin fångst, stod fiskarhustrurna på kajen och väntade. Deras uppgift var att sälja fångsten som därför lastades i korgar, som bars på

armen eller på huvudet och vandrade till grannbyn eller upp bland bergen. Statyn, som står i den lilla parken vid strandpromenaden är en hyllning till

de fiskarhustrur, som i alla väder gick långa sträckor för att få avsättning för det fiskaren hade fångat. Betalningen utgjordes av lantbruksprodukter som potatis, tomater, bönor och annat som hushållet behövde. Kvinnorna kunde bära upp till 40 kg på huvudet, till exempel när man hämtade vatten till familjen (vilket var ett kvinnogöra) i 40-liters krukor. För att inte skada huvudet gjorde man en ring av rullat tyg som lades under krukan.

Redan på 1700-talet hade välsituerade personer funnit att klimatet på södra Teneriffa var behagligt. Det var då inte strandsökande och badande turister det

rörde sig om, utan personer som ville ha ett behagligt klimat och tillgång till källvatten med medicinsk effekt. Det hade man funnit i Vilaflor de Chasna, som ligger på ca 1400 meters höjd på vägen upp mot Teide. Hit kom många rika spanjorer och utlänningar vid en tid då Los Cristianos inte ens existerade som by. En besökande beskriver klimatet som mycket friskt på sommaren och extremt kallt på vintern och att platsen erbjuder personer med lungsjukdomar den bästa kuren.

Enligt Kenneth Moore, känd antropolog från University of Notre Dame, undergick Los Cristianos en exceptionell utveckling under en tioårsperiod från slutet av 1950-talet till slutet av 60-talet. Huvudorsaken till denna utveckling var svenskarnas ankomst runt 1957 och deras inverkan på livet i Los Cristianos såväl socialt som verksamhetsmässigt. Starka band knöts med invånarna, och svenskarna kunde ge impulser till förändring av livet i Los Cristianos. Det var veterinären Bengt Rylander (lokalt känd som Benito) som anlände 1956 och startade omvandlingsprocessen för Los Cristianos. Han led av MS och hade försökt att finna ett lämpligt klimat att leva i och provade en tid i Sydafrika, men fann i Los Cristianos en perfekt plats med rätt klimat som mildrade hans krämpor. Han skrev till några vänner i Sverige och beskrev platsen och klimatets goda inverkan på hälsan och snart anlände ytterligare svenskar. Rylander och hans vänner hyrde först in sig på Casa Antonio (som då hette Casa Marianna) beläget på Calle Juan XXIII.

Svenskarnas vistelse kom alltså att få en mycket stark påverkan på byinvånarnas liv. Många kontakter slöts och spanska ungdomar kom att fungera som hjälpare till de handikappade svenskarna när de ville komma ner i det varma vattnet, där deras lemmar fungerade bättre än på land. Svenskarna lärde av spanjorerna och omvänt. Snart bakades det "svenskt" bröd och svenskarna lärde sig det spanska köket med mycket vitlök och ris i många former. Eftersom det kom så många handikappade svenskar och bosatte sig i centrum, trodde de inföddas barn att alla i Sverige hade hälsoproblem d v s satt i rullstol. De vuxna var mycket vänliga mot svenskarna men gömde

undan sina egna handikappade. Efterhand ändrade sig detta förhållande, så att också infödda handikappade fick ett bättre liv.

Rylander märkte att behovet av rehabilitering var stort och han började tigga pengar av stora organisationer i Sverige. Man fick så småningom ihop medel och kunde köpa en tomt i Los Cristianos, i byns dåvarande södra del, gränsande till stora bananplantager. Där byggde man Casa Sueca (det svenska huset) som stod färdigt 1963 och där kunde man ta emot 10 patienter med olika fysiska handikapp. Mitt i huset var en ”patio”, trädgård, som omgavs av kök, kontor, behandlingsrum och gästrum.

Husmor och sjukgymnast anställdes från Sverige medan den övriga personalen var spansk. Var fjortonde dag kom en spansk läkare. Det fanns två läkare i Arona kommun, men inget sjukhus, så alla större ingrepp måste göras i Santa Cruz och resan dit kunde ta 5 till 6 timmar. Eftersom det inte fanns någon ambulans fick patienten ligga på en extrasäng, som placerades i en skåpbil, eller till en början till och med på ett lastbilsflak. Ekonomin blev ansträngd och från den svenska staten fick man inga bidrag. Men så gjordes ett svenskt TV-reportage och då vaknade myndigheterna och svenska staten blev intresserad. En tomt köptes norr om byn och redan i november 1965 stod ett nytt behandlingshem färdigt som fick namnet Vintersol. Det namnet var Casa Suecas faddergåva till Vintersol och det namn som pionjärerna på Casa Antonio hade använt i början av sin vistelse. De spanska myndigheterna uppskattade denna satsning och döpte en av huvudgatorna i Los Cristianos till Avenida de Suecia. Dessutom var man intresserad av att göra byn handikappvänlig och började då ett samarbete med en förening vid namn ”Amigos de Los Cristianos”. Att man lyckades kan vi se idag då i stort sett alla gator och gränder är tillgängliga för rörelsehindrade. Även biltrafiken reducerades i centrum och den stora gatan Calle General Franco avstängdes för biltrafik år 1980 från torget och ner till stranden. Casa Sueca tog fortfarande emot handikappade som turister. Så småningom kunde svenskar få behandling och även bo på Vintersol med ekonomiskt stöd från svenska landsting, och behovet av Casa Sueca minskade. Den stiftelse som ägde anläggningen hyrde då ut rummen till ”Den Svenska Sjömanskyrkan”, som på det viset fick en egen gudstjänstlokal och 1988 köpte SKUT (Svenska Kyrkan i Utlandet) Casa Sueca och byggde om anläggningen så att t ex ”pation” blev en kyrksal och behandlingsrummen blev kontor, lärosal och kök. Så fungerar det även idag med den skillnaden att nu har byggnaden hamnat i Los Cristianos centrum tack vare den stora utbyggnaden av bostäder som ägt rum i byns utkanter. Utvecklingen finns utförligt beskriven i en bok som Arona Kommun gav ut i samband med den hyllning som kommunen gav svensk turism med dess pionjärer, 50 år efter att de första anlände. Boken heter ”Vinterns sol – Arona hyllar svensk turism – Playa de Los Cristianos – Tenerife Sur. Islas Canarias”.

I boken konstaterar ordföranden i Turistrådet i Arona kommun: ”Orsaken till hyllningen av svenskarna har sitt ursprung i att vi alla känner en tacksamhetsskuld till dem, till alla de svenskar som kom till vår kommun för att söka lycka”. Den kanariske antropologen José Alberto Galván Tudela

skriver i hyllningsboken: ”Det var tack vare svenskarna som det här blev ett samhälle... en riktig by. De gav arbete, främst till de unga, de hyrde bostäder. Hela kommunen och inte bara Los Cristianos står i tacksamhetsskuld till svenskarna, som fick oss ur underutvecklingen. Vår generation är präglad av svenskarna.”

Underlaget till artikeln är i huvudsak hämtat från följande publikationer:

History of Los Cristianos: From a small fishing village to a busy tourist resort, skriven och översatt från spanska av Nelson Diaz Frias. Utgiven av The Arona Tourist Board (2004).

Vinterns sol, Arona hyllar svensk turism. Playa de Los Cristianos – Tenerife Sur. Islas Canarias. Arona kommuns turistråd (2004).

Glimtar från Gamla Los Cristianos. Samlade och nedskrivna av Anne-Olaug Ingeborgrud.

Die Geschichte von Los Cristianos (1996). Niels Krack.

Birgit Alander har bidragit med hågkomster från sin tid i Los Cristianos dit hon kom första gången 1960. Handikappad av reumatism vistades hon på Casa Sueca tills hon 1964 flyttade in i sitt hus Casa Åke. Hon bor fortfarande i Los Cristianos med avbrott för kortare vistelser i Sverige. När Arona kommun hyllade de svenska pionjärerna var Birgit naturligtvis en av huvudpersonerna.

Lennart Modén

Februari 2007

